

WPROWADZENIE

Daleka Północ – *High North*, to obecnie jeden z kluczowych obszarów w układzie globalnym. Dotyczy również terenów USA i Kanady, a w najbardziej interesującym nas kontekście europejskim obejmuje zarówno część kontynentu, wyspy, jak i morza (Morze Barentsa, Morze Grenlandzkie) usytuowane za kręgiem polarnym. Obszar ten rozciąga się na terytorium kilku krajów, mianowicie: Danii, Norwegii, Szwecji, Finlandii oraz Federacji Rosyjskiej¹. W epoce wysokich cen surowców energetycznych i ocieplenia klimatu charakteryzują go wysoka aktywność, a nawet pewna nerwowość państw tego regionu. Trudno się dziwić, gdyż topnienie lodu i wiecznej zmarzliny może otworzyć nowe wodne szlaki transportowe oraz ułatwić dostęp do wcześniej niedostępnych zasobów. To z kolei stanowi potencjalne źródło sporów, a nawet konfliktów związanych z wytyczaniem stref zasobów oraz delimitacją granic. Konsekwencje tego stanu rzeczy mogą złożyć się na wyjątkową kombinację szans i współczesnych zagrożeń. Inaczej mówiąc – wywierać wpływ na relacje międzynarodowe w skali wykraczającej poza interesy tylko i wyłącznie naszej półkuli.

Dlatego przedmiotem niniejszego opracowania stała się Daleka Północ, a w szczególności jej subregionalne kręgi (Norden i Arktyka). Mimo trudności wynikających z aktualności tematu, a tym samym braku czasowego dystansu pozwalającego na spokojną, naukową analizę zagadnienia, autorzy zdecydowali się skoncentrować na kilku podstawowych sprawach:

- 1) państwach Norden – wymiarze regionalnym i globalnym ich aktywności (Jerzy Jaskiernia, Andrzej Kubka);
- 2) roli państw nordyckich w polityce UE (Marian Grzybowski, Magdalena Tomala);
- 3) ocenie aktualnych wyzwań i zagrożeń w Arktyce jako osi problemów Dalekiej Północy (Violetta Gul-Rechlewicz, Krzysztof Kubiak, Andrzej Makowski, Luc Ampleman, Joanna Grzela).

Od zakończenia Zimnej Wojny Daleka Północ była obszarem peryferyjnym i spokojnym. Konsekwencje zmian klimatycznych oraz wzrost zainteresowania nowymi możliwościami gospodarczymi na północy (eksploatacja złóż i transport

---

¹ Zob.: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud> (dostęp: 12.08.2011).

surowców) zdecydowanie wzmacniają strategiczną pozycję regionu w wymiarze globalnym.

Ze ściśle geograficznego punktu widzenia termin Daleka Północ oddaje norweskie spojrzenie na wielkość subregionu i dotyczy obszaru rozciągającego się na północ od 60. równoleżnika. Oprócz tego istnieje jeszcze pojęcie koła arktycznego, które zawęza polityczny zasięg subregionu do koła podbiegunowego. W tej perspektywie głównymi graczami są państwa arktycznej „piątki”, które sąsiadują z Oceanem Arktycznym – Rosja, USA, Kanada, Dania/Grenlandia i Norwegia. W ujęciu związanym z terminem „Daleka Północ” krąg zainteresowanych powiększa się o państwa podbiegunowe należące do Rady Arktycznej, których terytoria stykają się z kręgiem arktycznym lub znajdują się poniżej niego. Chodzi tutaj o Islandię, Finlandię i Szwecję.

Należy podkreślić, że Daleka Północ – *High North* (norw. *nordområdene* – Obszary Północne), jak i pojęcia pokrewne są otwarte dla interpretacji. Ich geograficzne określanie może podlegać zmianom w zależności od kraju i zamiarów użytkownika. Używany w tym opracowaniu termin „Daleka Północ” jest ograniczony do obszaru europejskiego i powiązany bardziej z jego praktycznym zastosowaniem niż przemyśleniami o charakterze teoretycznym. Obejmuje te części krajów nordyckich i Rosji, które uczestniczą w Euro-Arktycznym Regionie Morza Barentsa, dotyczą Morza Norweskiego, Morza Barentsa i południowej części Oceanu Arktycznego. Całość obszarów północnych kręgu polarnego (cały region podbiegunowy) będzie odnosić się do terminu Arktyka².

Większość terenów klasyfikowanych jako *High North* w Europie, znajduje się w granicach Królestwa Norwegii. Jonas Gahr Støre, norweski Minister Spraw Zagranicznych powiedział, że „Stawiamy czoło historycznemu wyzwaniu na Dalekiej Północy, gdyż zmiany klimatu zmuszają nas, by dostrzegać możliwości i problemy, których nawet nie wyobrażaliśmy sobie kilka lat temu”³.

Zagadnienie to w Norwegii doskonale rozumie i czyni swym priorytetem koalicyjny rząd Jensa Stoltenberga, nadając specjalne znaczenie obszarom *High North* i opracowując plan działania, który ma gwarantować zachowanie równowagi między ochroną zasobów naturalnych tego obszaru, a ich efektywnym wykorzystaniem (*ecosystem based management*)⁴. Rząd, przedstawiając na forum

---

² *Geopolitics in the High North, Multiple Actors. Norwegian Interests, A five-year (2008–2012) research programme financed through the Norwegian Research Council and conducted by the Norwegian Institute for Defence Studies with partners and associates*, www.norden.org (dostęp: 23.03.2011).

³ „Aftenposten” 15 kwietnia 2008.

⁴ Przy opracowywaniu planu zagospodarowania Dalekiej Północy należało dokładnie przeanalizować szereg czynników: rybołówstwo (utrzymanie zasobności wód, zwalczanie nielegalnych i nadmiernych połowów), działalność przemysłową na tych terenach (uwarunkowania geologiczne, pozyskiwanie surowców w bezpieczny ekologicznie sposób, opracowanie najkorzystniejszych warunków eksploatacji), środowisko naturalne i jego ochronę oraz bezpieczeństwo transportu morskiego. W trakcie prac okazało się, że potrzebne będą dodatkowe badania i analizy.

Stortingu Plan Zagospodarowania Obszarów Północnych (St. Meld. nr 8 Helhetligforvaltningavdetmarinemiljø i BarentshavetoghavområdeneutenforLofoten)⁵ miał wszelkie powody do zadowolenia. Po raz pierwszy w Norwegii przygotowano tak obszerny dokument, w którym udało się zawrzeć wszelkie aspekty sprawy, tj. kwestie ekologiczne, zasobów naturalnych, problemy związane z transportem. Znaczenie dokumentu jest tym większe, że stanowi on efekt kompromisu osiągniętego w niezwykle trudnych negocjacjach partnerów koalicyjnych. W ocenie norweskiego MSZ istotę tego planu opisują dwa słowa klucze: **koegzystencja** (wartości ekologiczne i działalność wydobywcza) oraz **wiedza** (wszechstronna znajomość specyfiki regionu, jego potrzeb i uwarunkowań, a także świadomość konieczności prowadzenia dalszych badań). Trzeba też wskazać na kwestię bezpiecznego transportu morskiego jako jeden z czynników mających decydujący wpływ na kształt Planu. W tym kontekście szczególną uwagę zwraca ograniczenie możliwości zanieczyszczeń i wypadków, bezpieczny transport paliw, poprawa bezpieczeństwa poprzez wzmocnienie zabezpieczeń na samych statkach w przypadku zwiększenia aktywności wydobywczej na Północy. Ustanowienie obowiązkowych tras żeglugi poza zasięgiem wód terytorialnych oraz powstanie centrali kontroli ruchu dla północnej Norwegii w Vardø mają się przyczynić do zapewnienia bezpieczeństwa transportu morskiego i zabezpieczenia środowiska przed wyciekami.

Jako naturalne odbierane jest silne zaangażowanie państw regionu nordyckiego w Arktyce. Ich inicjatywy są przygotowywane głównie przez Cooperation Programme for the Arctic (Nordyckiej Rady Ministrów), który układa konstrukcję projektów i działań⁶. W tym unikalnym i wrażliwym regionie kraje te mają nie tylko oczywiste interesy, ale i długą historię wspólnego rozwiązywania problemów. Dania, Islandia, Norwegia i Wyspy Owcze doszły (w 2006 r.) do porozumienia w sprawie spornego obszaru na północnym Atlantyku, leżącego na południowy-wschód od Spitsbergenu. „Chodziło o to, że według konwencji praw morza wszystkie cztery państwa mogły rościć do niego pretensje, ale ostatecznie doszły do porozumienia”⁷. Z kolei Norwegia i Dania podpisały historyczne porozumienie dotyczące linii podziału szelfu i obszarów morskich (obejmujących 150 000 km²) między Grenlandią i Spitsbergenem (podział dokonany

---

Z uwagi na szczególne położenie tego regionu (północne prowincje kraju: Nordland, Troms i Finnmark oraz sąsiadujące tereny morskie) rząd norweski, przygotowując projekt, współpracował z władzami rosyjskimi, które pozytywnie odniosły się do propozycji rozwijania dwustronnego dialogu na temat Morza Barentsa, zob.: R. M. Czarny, *Dylematy energetyczne państw regionu nordyckiego*, Kielce 2009, s. 145–168.

⁵ Plan Zagospodarowania Obszarów Północnych przygotowany przez międzynarodową grupę roboczą został przedstawiony w Stortingu 31 marca 2006 r.

⁶ Szerzej na ten temat: <http://www.norden.org/arktisk/samarbeidsprogram.as>.

⁷ G. Herrmann, „Süddeutsche Zeitung” 16 kwietnia 2008; zob. również: *Topmode på Grønland om Arktis, norden*, <http://www.norden.org/webb/news> (dostęp: 28.05.2008).

został według tak zwanej zasady linii środkowej, tej samej, którą Norwegia reprezentowała w negocjacjach z Rosją w kwestii podziału spornych obszarów na Morza Barentsa)⁸. Porozumienie nie obejmuje zagadnienia sprawowania władzy na szelfie i na morzu. Oznacza to, że nie porusza ono zagadnień dotyczących postanowień Traktatu o Svalbardzie, przewidujących przyznanie obywatelom wszystkich państw objętych traktatem (łącznie 40), jednakowych praw do prowadzenia działalności gospodarczej⁹.

Norwegia uważa, że współpraca w rejonie Dalekiej Północy musi być otwarta na nowych partnerów i nie powinna być ograniczona tylko do państw arktycznych¹⁰. W jej ocenie kluczowym zadaniem jest utrzymanie niskiego stopnia zagrożenia konfliktem w regionie mimo wzrostu zainteresowania Daleką Północą i eksploatacją jej zasobów (zasada: *High North – Law Tension*).

Publikacja *Daleka Północ w globalizującym się świecie* powstała z inspiracji młodych pracowników nauki skupionych wokół programu badawczego Katedry Krajów Europy Północnej UJK w Kielcach. Finalnie jest to owoc współpracy naukowej badaczy reprezentujących kilka środowisk, m.in. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akademii Marynarki Wojennej, skandynawistów Uniwersytetu Gdańskiego oraz UJK w Kielcach. Temat zarysowany w tytule podjęło dziewięciu autorów, którym zależało nie tylko na prezentacji własnych analiz, ale przede wszystkim na pobudzeniu debaty w środowisku akademickim.

Temat jest wysoce aktualny, choć niełatwy z racji wieloaspektowości pogłębianej licznymi i nadal trudnymi do przewidzenia uwarunkowaniami. Przedłożony materiał składa się z opracowań o różnorodnej tematyce, omawiających problematykę zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i wewnętrznym oraz relacji bilateralnych. Jest wynikiem spotkań i konferencji, ale również własnych badań, starannie zaplanowanych i skutecznie realizowanych. Zasadne wydawało się przyporządkowanie tak dobranej problematyki opracowania do czterech podstawowych grup tematycznych. Wszystkie dotyczą współczesnych problemów Dalekiej Północy, w tym Arktyki, Skandynawii, czy szerzej ujmując państw nordyckich. Jednak tym, co nadaje im cechę spójności tematycznej, są **współczesne kierunki poszukiwań i możliwych przeobrażeń**.

W warstwie metodologicznej zastosowano szereg metod badawczych, w tym: metodę historyczną, jakościową, analizę zawartości, systemową, porównawczą oraz instytucjonalno-prawną.

---

⁸ Zob.: „Aftenposten” 21 lutego 2007.

⁹ Zob.: „Dagsavisen” 21 lutego 2007.

¹⁰ Należy zwrócić uwagę na nową sytuację geopolityczną w Arktyce: oprócz tradycyjnych graczy regionalnych (Rosja, USA, Norwegia, Dania, Kanada), których zainteresowanie Daleką Północą i aktywnością na północy wzrasta, pojawiają się nowi aktorzy, jak Chiny (zainteresowane aspektem naukowym i możliwościami transportowymi) oraz Japonia (współpracuje z Kanadą w badaniach naukowych dotyczących nietradycyjnych surowców energetycznych).

Autorzy niniejszej publikacji zdają sobie sprawę, że nie daje ona odpowiedzi na wiele pytań. Podobnie jak nie wyczerpuje ona poruszanych zagadnień, z których każde mogłoby stać się tematem osobnej książki. Mają jednak nadzieję, iż dostarczając niezbędnych informacji i narzędzi, pomogą Czytelnikom w ich samodzielnych poszukiwaniach, a może nawet będą bodźcem dla podobnych inicjatyw.

Ryszard M. Czarny